

המקדש במדרש

פרשת משפטים

”שִׁלֵּשׁ רִגְלִים תַּחֲגֵּ לִי בַשָּׁנָה:

אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת פֶּאֶשֶׁר צִוִּיתָךְ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב פִּי בּוֹ יֵצְאֶת מִמִּצְרַיִם וְלֹא יֵרָאוּ פְּנֵי רִיקָם: וְחַג הַקִּצִּיר בַּבּוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֵף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאֵדֶן הִ' ” (שמות כ"ג)

פרשת משפטים עוסקת ברובה במצוות שבין אדם לחבירו והסדרים חברתיים שונים – דיני העבד, החובל, המזיק והרוצח, היחס לגר, ליתום, לאלמנה ולעניי עמך. בתוך כל אלו מופיעה פרשת שלושת הרגלים ללא סיבה ברורה. ניתן לתרץ זאת כהמשך לפרשה שלפניה, מצוות השמיטה (שקשורה למצוות מתנות לאביונים) ומכאן נגררה התורה לדבר בעוד דברים הקשורים לקדושת הזמן.

הסבר נוסף ניתן לדייק מתוך הפסוקים עצמם, המדגישים בכל חג את המשמעות ה'חברתית' שלו, ולא את מצוות החג. פסח – גם אתה היית גר, בשבועות וסוכות – אל תשכח את אלו שאין להם בזמן שאתה אוסף את התבואה והפירות אל ביתך.

המדרש שלנו מביא תשובה שלישית. כל הזכות לעלות אל המקדש תלויה בגמילות חסדים ובמעשיך הטובים. ללא זה תאבד את התורה והעבודה- המקדש.

שמא רבה פרשה א"א, ה'

” ר' אבהו אומר: כתיב (שמות כג) 'שִׁלֵּשׁ רִגְלִים תַּחֲגֵּ לִי בַשָּׁנָה', הקב"ה קבע שלש רגלים והתורה בזכות האבות שאינן באין לפני הקב"ה ריקנין. ואף בדורות הללו אע"פ שהן מצרים אין התורה זזה מהן שנאמר (ישעיה נט) לא ימושו מפיד ומפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו'.

משל לאחד שהיה לו עסק לפני המלך והיו לו סניגורין מפיסין עליו. כך אדם עושה מצות והוא בן תורה וגומל חסדים והשטן עומד ומקטרג וסניגורין עומדין כנגדו מלמדין זכות שנאמר (משלי יח) 'מתן אדם ירחיב לו' מה שהוא עושה עם העניים מסייעין אותו לכך נאמר (תהלים מא) 'אשרי משכיל אל דל' ”

מה לשים לב בקריאת המדרש

- א. המדרש דן בשאלה מדוע הובאה מצוות שלושת הרגלים באמצע פרשת משפטים.
- ב. מתרץ המדרש, ללמד שבזכות (מה שלמדנו מן) האבות אנו זוכים בתורה ובשלושת הרגלים.
- ג. ה'אבות' זהו ספר בראשית המלמד אותנו שדרך ארץ קדמה לתורה'.
- ד. מי שלא הבין זאת מלשון המדרש, יוכל להיעזר במשל. המשל מלמד אותנו שגמילות חסדים היא הסניגור שלנו. גם אם אין בנו תורה (אנחנו 'מיצרים')
- ה. כך גם בפסוקים שמביא המדרש. בזכות 'מתן אדם' - מתנות לאדם או מתנות שהאדם נותן, יזכה שה' ירחיב לו. וכן מיהו המשכיל? מי שנותן 'אל דל', שנותן לדל ועני.

הביטוי דרך ארץ קדמה לתורה, התקבל כאחד הביטויים המפורסמים ביותר. אך לא תמיד מכירים את מקור הפתגם לעומקו.

”א”ר ישמעאל בר רב נחמן: עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה, הה”ד (בראשית ג) ‘לשמור את דרך עץ החיים’. דרך – זו דרך ארץ, ואח”כ עץ החיים – זו תורה” (ויקרא רבה ט, ג)

המשמעות הראשונה של הביטוי 'דרך ארץ קדמה לתורה', היא שהתורה ניתנה לאחר עשרים וששה דורות בהם הדרישה היחידה מבני האדם היתה לנהוג ב'דרך ארץ'. מכאן אנחנו תרגמנו את הלקח הנלמד מכך, שדרך ארץ חשובה מן התורה, ועדיפה על פניו. (זאת למרות שהמשנה במסכת אבות, 'מסכת דרך ארץ' תדגיש ש'יפה תורה עמך דרך ארץ', ואין כאן עדיפות או קדימות. וכן שהקב"ה הסתכל באורייתא וברא עלמא).

אכן, כל ספר בראשית, ספר 'האבות' מלמד אותנו את היסודות לחברה מתוקנת. החל מן המריבה בין קין והבל, דור המבול שלא ראוי להתקיים מפני ה'חמס', מעשי החסד של אברהם ורביקה ושאר אבותינו, מה קורה כשאח מתנשא על אחיו ודוגמאות רבות ומוכרות. אך אם נקרא שוב את המדרש, הוא מתעקש ללמוד את היסוד ש'דרך ארץ קדמה ותורה' דווקא מאדם הראשון. צריך להבין מה מוסיף לנו המדרש, על ההבנה הפשוטה שמתן תורה התעכב כ- 2500 שנה מבריאת העולם. לצורך כך, נלמד מדרש דומה:

”ויגרש את האדם יצא אדם וישב לו חוץ לגן עדן בהר המוריה. ששערי גן עדן סמוך להר המוריה ומשם לקחו ולשם החזירו, שנאמר לעבוד את האדמה (ג) אשר לוקח משם. כ”ו דורות קדמה דרך ארץ את התורה שנאמר לשמור את דרך עץ החיים דרך זה דרך ארץ ואחר כך עץ החיים זה תורה” (ילקוט שמעוני, בראשית, ג, ל”ד)

כאן המדרש מוסיף פרט חשוב. לאחר שאדם הראשון גורש מגן עדן, הוא גורש אל הר המוריה! עכשיו נרחיב ונסביר שוב את המדרש, בתוספת ההבנה הזאת: אדם הראשון גורש מגן עדן. בינו לבין גן עדן הונחו 'הכרובים' ולהט החרב המתהפכת' כדי לשמור את דרך עץ החיים. למדנו ש'דרך' – זו גמילות חסדים, ו'עץ' החיים היא התורה. כלומר, מעתה יצטרך אדם הראשון לתקן את עצמו כדי להיות ראוי לחזור למציאות של גן עדן. וכיצד יהיה ראוי? יתקן את עצמו ב'דרך' (גמ"ח) ואחר כך 'בעץ החיים' (לימוד תורה). אך להיכן מחזירו הקב"ה? להר המוריה. כאן רוצה הקב"ה ללמד שהדרך הטובה ביותר לשמור את דרך עץ החיים היא לחזור למקום שממנו הכל התחיל, מהר המוריה. מצד אחד כדי לרמז ש'מעפר באת ואל עפר תשוב', ומצד שני בזכות מה שעתיד להבנות על הר המוריה תוכל לשמור את שני המרכיבים הללו בצורה הטובה ביותר. זהו המקום המחבר את שני היסודות ביחד – גמילות חסדים והתורה. וְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה קָעִיר שְׁחֻבָּה לָהּ יַחְדָּו: שְׁשָׁם עָלוּ שְׁבָטִים שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ דוּת לְשָׁם ה': פִּי שְׁמָה יִשְׁבּוּ כְּסָאוֹת לְמִשְׁפָּט כְּסָאוֹת לְבֵית דִּין:

על בסיס זה לומד ה'שפת אמת' על מקומו של האדם בעולמו, ומתוך כך על תפקידו של המקדש. לאחר חטא אדם הראשון יש צורך בתיקון הגוף (דרך ארץ) לפני תיקון הנפש (תורה). בניגוד למציאות של גן עדן שהוא 'יום שכולו שבת (=תורה)', העולם הזה מורכב מטומאה וסיגים. בית המקדש מיועד דווקא למציאות של 'אחרי החטא'. כשהקב"ה שלח את האדם חזרה למקום המקדש הוא לימד אותו שיש בכוחו לתקן את העולמות השפלים.

”וישלחו מגן עדן לעבוד את האדמה – ועתה הוצרך להיות בצירוף של עבודה גשמיות וזהו ענין תערובת ט”ר שעתה אחר החטא אינו יכול לבוא לשום השגה בלתי קדימת תיקון הגוף... ואחז”ל לשמור דרך עץ החיים מכאן שדרך ארץ קדמה לתורה. וזה נעשה אחר החטא. אבל מקודם ה” כולו רק תורה כמו בשבת שאין צריך לשום מעשה ובירור רק כולו תורה. לכן דרשו ויניחחו בג”ע הוא מנוחה של שבת. שבמי החול צריך להיות העבודה ע”י הגשמיות לכן כתיב בכל יום ויהי ערב אח”כ ויהי בוקר שבא האור ע”י הערב והחושך. ... וצריך האדם להבין ולהכין עצמו להשלים ולהוציא מכת אל הפועל הארה המיוחדת אליו עפ”י תיקון מעשים שלו ... שהקב”ה שלח את האדם לתקן את העולמות השפלים ובכח התקשרות שהי לו מקודם בג”ע בכח זה יתקן גם כל העולם” (שפת אמת בראשית תרמ”ד)

חלק ב' במדרש- סוד שלושת הרגלים

מתוך הלימוד שראינו בשפת אמת, נוכל להבין יותר טוב הרבה דברים בבית המקדש. הקב"ה החזיר את האדם אל האדמה כיוון שבמציאות של העולם הזה מתוך ויהי 'ערב' נגיע ל'ויהי בוקר'. כך גם בבית המקדש השכינה היא דווקא במערב. בנוסף בבית המקדש ישנה התעסקות רבה בתיקון הגוף לפני הכניסה אל הקודש. 'אין אדם נכנס לעזרה אפילו טהור עד שיטבול', בגדי קודש מיוחדים, אין כניסה במנעל ובתרמיל, קידוש ידיים ורגליים ועוד.

בית המקדש עצמו בנוי בצורה המלמדת זאת. גם לאחר ש'נניקנו' את עצמנו ואת גופינו, ישנו תהליך. העזרה משולה לתיקון הראשוני. שם נמצא מזבח האדמה, שם נמצא הכיור בו מקדשים את אברי העשייה, ושם 'מתקנים' וזובחים את חלקי הבריאה הגשמיים ביותר. בעלי החיים, העצים במצבם הגולמי, דם ולפעמים אף ניסוך של מים. בהיכל עדיין מתעסקים במרכיבים גשמיים אך בצורתם המעובדת. מתקרבים למציאות של 'גן עדן'. לא חיטה או קמח- אלא לחם אפוי (כמו שנאמר על גן עדן שהעצים היו מוציאים גולסקאות של לחם), לא זיתים- אלא שמן מן התמצית המשובחת ביותר. קטורת סמים- זכה. ורק אז נגיע אל קודש הקדשים בו נמצא 'עץ החיים'- התורה.

יתכן שהמדרש מדבר כנגד הגישה הנוצרית, המתנזרת מכל דבר גשמי. זאת בניגוד להבנה שלנו, שאפילו במקום הקדוש ביותר ישנה התעסקות עם החומר. המדרש 'סונט' לנצרות באומרו: 'לכם יש 'שילוש' ו'דת האהבה'. בואו וראו מהם השלושה האמיתיים: שלוש האבות, שלוש רגלים, שלושת חלקי התנ"ך. וכולם יסודם בחסד, בדרך ארץ.

מתוך כך נבין יותר טוב אף את המושג שלושת הרגלים. כפי שאמר ה'שפת אמת': 'אדם אינו יכול לבוא לשום השגה בלתי קדימת תיקון הגוף'. כדי לתקן את הגוף צריך לתקן את ההרגלים. את הדברים שאדם רגיל בהם. "נתן חלקי בתורתך. ותרגילני לדבר מצוה. ואל תרגילני לדבר עברה" (מתוך קריאת שמע על המיטה). אף שלושת הרגלים, הם הרגל לדבר מצווה. דווקא בתקופת האסיף שאני עסוק בא'ני, אז עולים לראות את פני האדון ה'. 'מה יפן פ'עמיך ב'פ'עלים בת נדיב" (שיר השירים ז).

חלק ג' במדרש- ולא יראו פני ריקם

מתוך הפסוק בשיר השירים ניתן לפרש אחרת את מצוות התורה 'ולא יראו פני ריקם'. בניגוד להבנה ש'לא יראו פני ריקם' היא הדרישה להביא קרבן כלשהו לפני ה'. ניתן לבאר שהכוונה היא לעשות חסד דווקא בבית המקדש. לתת, אך לא לקב"ה, אלא לעני בבית המקדש. 'בת נדיב'- בת אברהם איש החסד (על פי שמות רבה מ"ז). זוהי גם דרישת התורה, לפי הרושם המתקבל בקריאת כל רצף הפסוקים המקבילים בספר דברים:

וְשָׂמַחַת בְּחֶגְךָ אֲתָהּ וּבְנֶדְךָ וּבְעִבְדְּךָ וְהָלְוִי וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֲלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: שְׂבַעַת יָמִים תַּחַג לָהּ אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' כִּי יִבְרַךְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאָתְךָ וּבְכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אִךְ שְׂמֵחַ: שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמַּצוֹת וּבְחַג הַשֻּׁבְעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקָם: אִישׁ כְּמַתַּנֵּת יָדוֹ כְּבִרְכַּת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ" (דברים ט"ז)

התורה מצווה אותנו לשמוח במקדש עם הגר, היתום והאלמנה. רק אז תהיה שמח. וכמה לתת להם? איש כמתנת ידו.

מתוך כך נבין את שתי הלשכות המוזכרות במשנה במסכת שקלים המיועדות לגמול חסד עם באי המקדש ועם עבודת המקדש:

"שְׁתֵּי לְשָׁכוֹת הָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ, אַחַת לְשֵׁבֶת חֲשָׁאִים, וְאַחַת לְשֵׁבֶת הַכֹּלִים, לְשֵׁבֶת חֲשָׁאִים יֵרָאִי חֲטָא נֹתְנִים לְתוֹכָהּ בְּחֲשָׁאִי, וְעֵנִיִּים בְּנֵי טוֹבִים מִתְּפָרְנִסִּים מִתּוֹכָהּ בְּחֲשָׁאִי. לְשֵׁבֶת הַכֹּלִים, כָּל מִי שֶׁהוּא מִתְנַדֵּב כָּלִי, זוֹרְקוֹ לְתוֹכָהּ. וְאַחַת לְשֵׁלִישִׁים יוֹם, גִּזְבְּרִין פּוֹתְחִין אוֹתָהּ. וְכָל כָּלִי שְׂמוֹצְאִין בוֹ עֶרְךָ לְבָדֵק הַבַּיִת, מְנִיחִין אוֹתוֹ" (שקלים פרק ה')

פרשת הרגלים הבאה בתוך פרשת משפטים ומתן תורה, מלמדת אותנו שבמקום אחד משתלבים שלושת הדברים עליהם עומד העולם – התורה, העבודה וגמילות החסדים.

שבת שלום מרדכי פרסוף